

LEOŠ JANÁČEK

JEJÍ

PASTORKYŇA

Premiéra 15. června 1958 v divadle Zdeňka Nejedlého

LEOŠ JANÁČEK

JEJÍ PASTORKYŇA

Opera o 3 dějstvích podle dramatu z venkovského života moravského
od Gabriely Preissové

Dirigent: Josef KUCHINKA
Choreografie: Emerich GABZDYL
Sbormistr: J. R. MÍŠA

Režie: Ilja HYLAS
Scéna: Jan SLÁDEK, laureát státní
ceny j. h.

Stařenka Buryjovka, výminkářka a hospodyně
ve mlýně
Laca Klemeň
Števa Buryja

nevlastní bratři, vnuci stařenčiny

Kostelnička Buryjovka, vdova, stařenčina snacha

Jenůfa, její pastorkyňa

Stárek

Rychtář

Rychtářka

Karolka, jejich dcera

Pastuchyňa

Barena, služka ze mlýna

Jano, pasák

Tetka

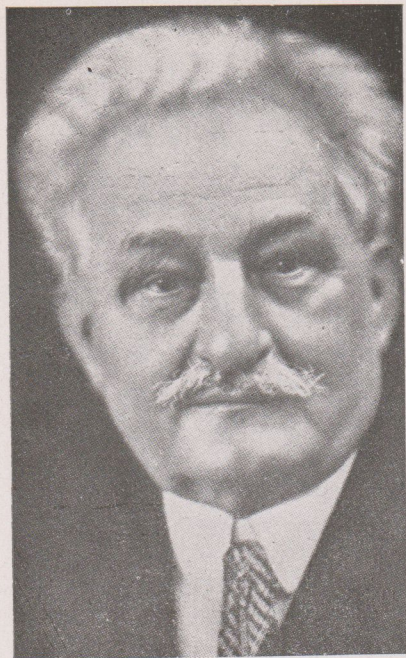
Helena Zemanová
Jaroslav Kachel
František Janda
Lubomír Procházka
Jan Hlavsa
Jiří Pavlíček
Lubomír Pocházka
Sławomir Zerdzicki
Ludmila Komanová
nositelka vyznamenání
»Za vynikající práci«
Bronislava Taufrová
Zdeňka Diváková
Milada Šafránková
Dalibor Jedlička
Karel Průša
Jiří Herold
Rudolf Jusa
Dagmar Průšová
Alice Spohrová
Marie Burešová
Marie Lukášová
Dana Wojnarová
Věra Heroldová
Věra Nováková
Blanka Samohýlová

Děje se na moravském venkově v 90. letech

Inspicent: Karel Štverák

Text sleduje: Marie Pečínková

Přestávka po 1. a 2. dějství

L. JANÁČEK se narodil 3. července 1854 na Hukvaldech. V chudobné rodině venkovského kantora, starajícího se o devět dětí, prožil své dětství. Jako fundatista starobrněnského kláštera, kam vstoupil v jedenácti letech, mohl se vzdělávat v hudbě (pod vedením P. Křížkovského), studovat na reálce a učitelském ústavě. Dokončil r. 1875 své hudební vzdělání na varhanické škole v Praze, stal se všestranným organizátorem hudebního života na Moravě. Jeho skladatelská tvorba je velmi obsáhlá. Kromě devíti oper (Šárka, Počátek románu, Její pastorkyňa, Káta Kabanová, Příhody lišky Bystroušky, Věc Makropulos, Z mrtvého domu) a jednoho baletu (Rákós Rákóczy), četná tvorba komorní a symfonická (např. Lašské tance, Šumařovo dítě, Taras Bulba, Symfonietta).

Leoš Janáček zemřel 12. srpna 1928 v Ostravě; právě letošního roku vzpomínáme 30. výročí úmrtí velkého Mistra.

Od námětu ke hře G. Preissové

Není náhodou, že v 2. polovině minulého století, kdy se neustále prohlubují třídní protiklady na vesnici, obracejí naši spisovatelé-realisté svou pozornost k životu venkovského lidu. A není rovněž náhodou, že právě v té době vzniká řada her, v nichž je ústřední hrdinkou žena: Jiráskova »Vojnarka« (1889), Preissové »Gazdina roba« (1889) a »Její pastorkyňa« (1890), bří Mrštíků »Maryša« (1894) ad. Zvýšená pozornost našich spisovatelů o osud prosté venkovské ženy je pochopitelná, neboť její společenské postavení je bezútesné již v samých počátcích kapitalismu u nás.

Gabriela Preissová (1862-1948) prožila mnoho let na moravském Slovácku, které silně vzrušilo její citlivé srdce. Neokouzlovala ji jen zpěvná slovácká mluva, poezie lidových písní a malebnost krajiny; zamilovala si především prostý a trpící lid. Právě tato láska ji vtiskla pero do ruky. Ve svých čtyřicetiletých letech byla již uznávanou autorkou sbírky povídek »Obrázky ze Slovácka«. Odtud čerpala podněty i k oběma vesnickým dramátům — ke »Gazdině robě« a »Její pastorkyni«. S odvahou, která se podobá odvaze jejich dramatických hrdinek, odhalila koncem minulého století pravdu o slovácké vesnici. V době, kdy již sama byla šťastnou matkou dvou synů, líčila s porozuměním osudy svobodných matek.

O skutečné události, která ji k dramatu inspirovala, autorka uvádí: »V předjaří roku, kdy jsem počala kreslit Pastorkyni, vetkala se mi do duše událost, která končila později bědně v soudní síni. Nevlastní matka přijaté,

milované dcerky z cizí krve usmrtila její nemanželské dítě proto, aby zachránila dívku před hanbou a sebe před ponížením, že ji dost dobře nevychovala.»

9. listopadu 1890 spatřila »Její pastorkyňa« světlo světa na jevišti pražského Národního divadla. Premiéra se stala vrcholnou událostí sezóny. Hra byla nadšeně přijata pokrokovým obcenstvím, ale naproti tomu vystavena ničemným útokům reakce. Jak vidno, píchla Preissová svou hrou do vosího hnízda. Bylo by ovšem chybné se domnívat, že vědomě odhalila třídní rozpory v tehdejší společnosti.

»Já psala, jak jsem viděla a cítila« - vyznává Preissová po premiéře. Rozhodující pro hodnocení díla není však záměr umělce, nýbrž vyznění jeho díla. A protože G. Preissová psala s dokonalou znalostí života slovácké vesnice, protože skutečně psala tak, jak »viděla a cítila« — vyšlo z jejího pera silné umělecké dílo, které otráslo svědomím společnosti. Ještě dnes nás vzrušuje »Její pastorkyňa« Gabriely Preissové jako dílo velké usvědčující síly. Usvědčována je tu především tehdejší vládnoucí společnost, v níž bylo třeba štěstí a čest vykupovat zločinem. Usvědčována je tu její morálka, která křivila lidské charaktery a ničila nejkrásnější vztahy mezi lidmi.

Není bez zajímavosti, že čtyřicet let po premiéře »Její pastorkyně« zvolila Preissová tutéž látku za námět svého prvního románu, v němž rozvinula děj hry o mládí Kostelničky a Jenůfčino dětství. Třebaže drama Gabriely Preissové právem patří k vrcholným dílům naší národní klasiky, vidáme je jen zřídka na činoherních jevištích. Odtud je »vytlačila« překrásná Janáčková opera, vytvořená přímo na autorčino libreto.

Dopis Janáčka Preissové

„Mimochodem“ jsem!

*Tělo bylo má, že nechtěla
Já vyjít se sdílovat za
slovesnou věš. Netřeba
přeci vyjít, že napěch
ležel v prvé ruce na vásom
dile.*

*Rád byl bych Vás ještě navští-
vil, ale odejel jsem bezprostřed-
ně po premiéře.*

*Chci k včelím seznámením do-
jít a Vás vyhledat a navští-
vit k rovnému opožděnému
slyšení.*

*Jsem rád, že promysleli
jste. Jasně se mi to
naším ohledem.*

*Vám v slo-
vě,*

Leo Janáček

Pravo, 29. listopadu, 1916

ČIM JE JANÁČEK V ČESKÉ I SVĚTOVÉ HUDBĚ

»Hlavní význam Janáčkovy díla vidím:

1) v tom, že hudebně objevil Moravu a prostřednictvím její... lidové hudebnosti a mentality vůbec pronikl u nás vedle Alše zdaleka nehlouběji ke společným kořenům slovanství;

2) že víc než kterýkoliv jiný hudebník od časů Beethovenových bojoval za lepší a spravedlivější uspořádání světa.«
(J. Vogel — ČSR)

»Leoše Janáčka pokládám za velkého českého skladatele, jehož význam v současné hudbě vyplývá nejen z mohutnosti jeho talentu, ale i z jeho národního charakteru. Janáčkovy tvorba je součástí drahocenného přínosu slovanských mistrů hudební kultury všeho lidstva.«
(I. Belza — SSSR)

»Domnívám se, že Janáčkův vliv ve světové hudbě se začne projevovat později, ale trvaleji a hlouběji než vliv jeho mnohých současníků, kteří dosáhli světové slávy dříve. Tento vliv se nebude projevovat ve školách (neboť Janáček je nenapodobitelný), nýbrž v uvolnění tvořivých sil až doposud umlčovaných osobností a národů.«
(L. Spies — NDR)

Od hry k opeře Leoše Janáčka

Letošního 18. března uplynulo již 55 let od doby, kdy Leoš Janáček dokončil svou nejslavnější operu »Její pastorkyňa«. Třebaže ji komponoval až v letech kolem r. 1900, její lidové kořeny ve skutečnosti sahají k roku 1888. Tehdy se Janáček začal uvědoměle věnovat studiu lidové moravské písně. Z té doby pochází Janáčkův mužský sbor »Žárlivec«, který má tématicky úzkou souvislost s pozdější operou. A rovněž od tohoto roku se datují první Janáčkovy styky s G. Preissovou.

Janáčkovy záznamy v deníku dokazují, že již v letech 1894 a 1895 v něm dozrává záměr zhudebnit drama Gabriely Preissově. Známe-li však Janáčkovu pohotovost i tvůrčí posedlost, těžko uvěříme, že práce na opeře trvala celých 8—9 let. Započal-li ji skladatel komponovat skutečně již na jaře 1894 (z konce téhož roku pochází tzv. Úvod k »Její pastorkyni« s podtitulem »Žárlivost«) — bylo to pravděpodobně první promyšlení opery, z něhož se teprve později zrodila jasná tvůrčí myšlenka. Zmíněný Úvod, který byl vlastně přehrou k opeře, nebyl na radu Kovařovice pojat do vydání partitury tiskem. Podnětem k němu byla podle Janáčкова doznání moravská lidová balada, v níž na smrt porubaný zbojník chce stít hlavu své milé, aby ji žádný jiný nedostal za ženu.

Není náhodou, že si Janáček oproti tehdejšímu zvyklostem zvolil za libreto ke své opeře nikoli veršovanou předlohu, nýbrž prozaické realistické drama, z něhož vytvořil svými úpravami (škrty i přídavky) vskutku dynamické a dramatické operní libreto. Právě v »Její pastorkyni« se Janáček poprvé plně projevil jako hudební dramatik. Ale i po jiné stránce tu vidíme nového Janáčka: postavil operu na zdra-

vých lidových a realistických základů. Zdroj své inspirace spatřoval v lidové mluvě a spolu s ní v lidových písních, které však po svém mistrovsky přetvářel. Studium hudebnosti tzv. nápěvků mluvy našeho lidu bylo základem českosti i osobitosti jeho slohu, který mnozí jeho současníci nechápali.

Janáčková práce na opeře se váže k době, kdy nebyl skladatelův osobní život utěšený. Pozvolné chřadnutí jeho nadějně dcery se odehrávalo právě v době kompozice II. dějství »Její pastorkyně«: jako by se jenůfčiným žalem nad skolem děťátka zpožíval sám skladatel ze své předtuchy Olžiny smrti. Zemřela krátce před ukončením opery. Pět dní před svou smrtí požádala otce: »Tatušku, přehrej mi tu svou operu, já ji už neuslyším.« Janáček jí připsal svou nejlepší operu prostými slovy, v nichž vyjádřil i jejich vzájemné pouto — lásku k Rusku: »Těbě Olgo v paměť.«

Premiéra »Její pastorkyně« se konala v Brně — 21. ledna 1904. Plných 12 let se Praha stavěla odmítavě k Janáčkově opeře. Teprve 1. světová válka, zvýšený důraz na vše české, přimluvy přátel i skladatelovo osobní setkání se šéfem opery K. Kovařovicem v Praze připravily vítězný vstup »Její pastorkyně« na scénu Národního divadla. Mistrovským provedením (v ND poprvé 26. května 1916) očištil Kovařovic všechny minulé křivdy, páchané na Janáčkově opeře. Brzy pronikla »Její pastorkyně« na četné zahraniční scény. Ale přes všechnu světovou slávu cítil Janáček vždy největší uspokojení z nastudování opery ve své vlasti.

*Jsem šťasten, že zvuky
mé opery poletí rodným
mým krajem*

Leoš Janáček r. 1919.

Janáčková opera poprvé na ostravské scéně

Janáčkovskou tradici na ostravské scéně založil první operní šéf Emanuel Bastl, v jehož nastudování se konala 1. listopadu 1919 premiéra »Její pastorkyně«. Janáček právem v Ostravě zvítězil. Svědčí o tom i ohlas v tehdejšímu tisku.

»V sobotu byla v Městském divadle poprvé provedena Janáčková opera Její pastorkyně. Představení mělo veliký úspěch. Přítomnému skladateli byly uspořádány ovace. Operu řídil a nastudoval dirigent Bastl, jemuž skladatel na otevřené scéně poděkoval. Provedení bylo prý podle Janáčkovy výroky ideální.«

»Byl jsem snad více než na provedení samo zvědav na to, jak ostravské obecenstvo přijme hudebně dramatické dílo tak neobvyklého, odlišného rázu, k němuž nevede most od melodické a urovnané opery tradiční. Očekával jsem zmatenost, bezradnost, rozpačitost a překvapil mne živelný souhlas, nadšené přijetí.«

»Premiéra Pastorkyně připadla na den, kdy vzpomínáme svých mrtvých. Ale my, vděční diváci, jsme se v divadle vytrhli z dušičkové nálady a se zatajeným dechem jsme naslouchali nezvyklé a přec krásné písni života.«

Podle líčení pamětníků prvního provedení »Její pastorkyně« byl velmi spokojen i sám skladatel. Na jeho počest byl po premiéře uspořádán večerek, na němž Janáček sděloval své dojmy. V rozhovoru s E. Bastlem vyslovil překvapení nad tím, že Kostelníčku tak dobře zpívala dramatická sopranistka L. Šmídová. Byl spokojen i s výkonem B. Snopkové (Jenůfa), K. Küglera (režisér představení a Laca), p. Vrby (Števa) ad.

Obsah opery

Kostelnička prošla tvrdou školou života. Její muž utratil všechno jmění. Ale statečná vdova se pustila po jeho smrti odhodlaně do boje o živobytí. Krosnaří, pomáhá lidem od bolesti a obstarává kapličku (odtud přízvisko »Kostelnička«). Je pro svou moudrost mezi lidmi vážena. Vlastních dětí nemá, ačkoli se o ně mnoho na poutích namodlila. Má však po svém zemřelém muži nevlastní dceru z jeho prvního manželství. »Její pastorkyňa« Jenůfa je její láskou a pýchou. Na nedalekém mlýně hospodaří Jenůfčin bratranec Števa se svým starším nevlastním bratrem Lacou a se stařenkou Buryjovkou. Protože stařenka nemohla celé hospodářství zastat, dala Kostelnička Jenůfku na výpomoc do mlýna. Tam se dívka zamilovala do lehkomyslného Števy a podlehla mu.

Tady začíná vlastní děj opery...

1. dějství: Mlýn v horách. Števa je u odvodu. Zatím Jenůfka, očekávající s ním dítě, s úzkostí myslí na nejbližší budoucnost. Doufá však ve Števu; ale ten nechce o sňatku ani slyšet, třebaš nebyl odveden a oženit by se mohl. Kostelnička, která ještě neví o poklesku své schovanky, energicky zakročí: Jenůfka se vrátí domů a svatba může být až po roce zkoušky, jestliže se Števa za tu dobu neopije. Opravdovější Laca, který má Jenůfku vroucně rád, žálí na Števu. Aby překazil jeho možný sňatek s Jenůfou a přesvědčil dívku o povrchnosti bratrovy lásky, zohyzdí její tvář křivákem.

2. dějství: V Kostelniččině jizbě. Aby utajila před lidmi provinění své pastorkyně, schovává Kostelnička Jenůfku doma — rozhlašujíc po vsi, že ji poslala do Vídně na službu. Zatím se Jenůfce narodil chlapeček. Števa se však nestará o Jenůfu, ani o dítě. Proto se Kostelnička odhodlá k činu: makovým odvarem usní Jenůfu, aby nebyla svědkem jejího ponižujícího hovoru se Števou. Zbabělý Števa nechce o sňatku s Jenůfou ani slyšet, protože se chce oženit s rychtářovou dcerou Karolkou. Zato dobrý Laca se uchází o Jenůfčinu ruku a trvá na svém úmyslu, i když se od Kostelničky doví o dívčině neštěstí. Jen při zmínce o Števově dítěti na okamžik zaváhá. A tu se Kostelnička rozhodne k zoufalému činu... Marně hledá po svém probuzení Jenůfa děcko. Té i Lacovi Kostelnička namluví, že dítě zemřelo. Jenůfka, poznávajíc Lacovu oddanost, rozhodne se za něho provdat. Jenůfčina budoucnost je sice zajištěna, ale v srdci Kostelničky se již probouzí svědomí...

3. dějství: U Kostelničky. Po dvou měsících chystá chřadnoucí Kostelnička svatbu své pastorkyně s Lacou. Mezi svatebčany je i Števa s Karolkou. V okamžiku, kdy snoubenci žádají před odchodem do kostela o požehnání, zazní venku zděšený křik: pod ledem byla nalezena mrtvolka děčka. Když v ní Jenůfka pozná vlastního synka, Kostelnička se přede všemi vyzná z vraždy a je připravena podstoupit trest, který by ji osvobodil od výčitek vlastního svědomí. Zatím co Števu, usvědčeného z otcovství, Karolka opouští — Laca stojí i v této chvíli věrně po Jenůfčině boku. Jenůfa, posílena jeho láskou, odchází s ním vstříc novému životu.

L. Janáček **na ostravské scéně**

(PREMIÉRY)

Její pastorkyňa	(sezóna 1919-20)
Káťa Kabanová	(sezóna 1923-24)
Její pastorkyňa	(sezóna 1929-30)
Z mrtvého domu	(sezóna 1931-34)
Její pastorkyňa	(sezóna 1933-34)
Věc Makropulos	(sezóna 1934-35)
Příhody lišky Bystroušky	(sezóna 1936-37)
Káťa Kabanová	(sezóna 1938-39)
Její pastorkyňa	(sezóna 1939-40)
Příhody lišky Bystroušky	(sezóna 1941-42)
Její pastorkyňa	(sezóna 1942-43)
Její pastorkyňa	(sezóna 1947-48)
Káťa Kabanová	(sezóna 1949-50)
Její pastorkyňa	(sezóna 1951-52)
Káťa Kabanová	(sezóna 1953-54)
Příhody lišky Bystroušky	(sezóna 1953-54)
Příhody lišky Bystroušky	(sezóna 1957-58)

Pořadí **nejvýznamnějších** **zpěvných míst**

1. dějství:

Rekrutská scéna: Všeci se žení. —
Daleko široko do těch Nových Zámků.
Zpěv Jenůfy: Števo, Števo, já vím,
žeš to urobil z radosti dnes.

2. dějství:

Monolog Kostelníčky: Ba, ta tvoje
okenička dvacet neděl zabeďněna.

Zpěv Števy: Proto, že se jí bojím.
Ona bývala taková milá.

Zpěv Kostelníčky: Chvíli — a já si
mám zatím přejít celou věčnost.

Zpěv Jenůfy: To je její jizba. —
Zdrávas královno, matko milosrden-
ství.

3. dějství:

Dvojpěv Jenůfy s Lacou: Však já se
na tobě tak mnoho provinil.

Sbor děvčat: Ej mamko, mamko,
maměnko mája.

Zpěv Kostelníčky: To můj skutek,
můj trest boží.

Závěr, Jenůfa s Lacou: Odešli, jdi
také.

L. Janáček: Její pastorkyňa. Program vydalo Státní divadlo v Ostravě
v redakci dramaturga H. Šimáčkové. Obálka: J. Sládek, laureát státní ceny
— fotografie: Fr. Krasl — typografická spolupráce: R. Milkeska. Vytiskly
Moravské tiskařské závody, n. p. v Olomouci, prov. 22, Ostrava I, Hollarova
ulice 14. Cena 1 Kčs.